

Hasan Eren'in Ardından

Öğrencisi olduğum Prof. Dr. Hasan Eren'i 29 Mayıs 2007 tarihinde yitirdik. Vidin'de 1919 yılında doğmuş. Türk Dil Kurumunun yayın organı olan *Türk Dili* dergisinin 667. sayısında çıkan yazımda kendisini Türklük Bilgisi Çalışmalarına adayın bir şahsiyet, bir "başbilgin" diye nitelemiştim. Gerçekten de hayatı boyunca yalnızca Türklük Bilgisi (Türkoloji) çalışmalarıyla meşgul olmuş ve kendini bu işe vermiş, dünyasını Türk dilinin tarihiyle, köken bilgisiyle özdeş kılmış bir bilim adamıydı. O, sevinci ve mutluluğu ortaya koyduğu yazılarıyla, kitaplarıyla tadardı. Sohbetleri dil üzerine idi. Her sözünde bilgi, düşündürücü bir sonuç vardı. Kırk yıl boyunca onun bu özelliklerinden ayrılmadığını, ölüm döşeginde bile Türk dilini, köken bilgisi sözlüğünü dilinden düşürmediğini gördüğüm için onun "başbilgin" unvanıyla anılmasını istedim.

Türklük bilgisi çalışmalarının bugün aramızda olmayan Fuat Köprülü, Reşit Rahmeti Arat, Ragıp Hulusi Özdem, Saadet Çağatay, Ahmet Caferođlu, Mecdut Mansurođlu, Muharrem Ergin, Tahsin Banguođlu, Osman Nedim Tuna gibi birbirinden değerli hizmetkârları, bilginleri vardı. Hasan Eren de bunlardan biriydi.

Ömrünün son yıllarını oğlu Seçkin Eren'in İzmir'deki evinde geçiriyor ve daha önce yayımlanmış olan *Etimoloji Sözlüğü*'nü genişletmeye, elindeki malzemeyi bu sözlüğe katmaya çalışıyordu. Hasan Eren'in İzmir'de (Urla) yaşadığı iki kötü olay onun çalışmalarını bayağı aksatmıştı. Bunlardan biri oğlunun vefatıydı. Bu olay onu ziyadesiyle üzmüş ve oğlunun cenazesinde Ankara'ya dönme arzusunda olduğunu bana söylemişti. Yaşadığı bir ikinci olay ise onu çalışmalarından büsbütün ayırmıştı. Banyoda düşmüş ve başı zemine çarptığı için artık iyice çalışamaz bir hâl almıştı. Almanya'da çalışan vefalı kızı izin alabildiği ölçüde onu yalnız bırakmıyor, yanında yaşadığı oğlunun eşine destek oluyordu. Kendisini vefatından yaklaşık bir ay önce İzmir'den alıp kızı ile birlikte Ankara'ya getirdik. Kızı Çiçek Hanım ve damadı Ahmet Bey ona bir süre evde baktı. Ankara'daki günlerini daha çok eski adı Trafik Hastanesi olan kuruluşta geçirdi ve orada da vefat etti. Türk Dil Kurumunda bir cenaze töreni yapıldı. Kocatepe Camiiindeki cenaze namazından sonra Cebeci Asri Mezarlığında daha önce vefa etmiş olan eşinin mezarına defnedildi.

Hasan Eren'den sonra Türk Dil Kurumunun başkanı bulunan Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun, doğumunun 80. yılı münasebetiyle 2000 yılında Hasan Eren için bir armağan kitap hazırlatmak kadirbilirliğini göstermişti. Yönetim Kurulunda alınan bir kararla çalışmalar başlatıldı. Kitabın hazırlanması ve hocanın hayat hikâyesini yazma görevi de bana verilmişti.

Armağan kitaba Turan Oflazoğlu, Imre Baskı, Firidun A. Celilov, Vladimir Drimba, İnci Enginün, Kemal Erarslan, A. Bican Ercilasun, Halil Ersoylu, Ergaş Fazıl, Aldo Gallotta, Peter B. Golden, Nevzat Gözaydın, Tuncer Gülensoy, Tofiq Hacıyev, György Hazai, Kâzım Karabörk, Zeynep Kormaz, Hasibe Mazıoğlu, İsmail Parlatur, Aleksandr Şçerbak, Miryana Teodosiyeviç, Edward Tryarski, Halil İ. Usta, Mirfatif Zekiyev, Peter Zieme, Hamza Zülfikar birer makale yazıp bu bilim adamının 80. doğum yılını kutladılar.

Bu kitapta onun hayat hikâyesini bazen kendisinden dinleyerek bazen de çeşitli kaynaklardan yararlanarak ortaya koydum. Çocukluğundan, doğumunun 80. yılına kadar olan fotoğraflarından bir seçme yaparak onları armağan kitabın sonuna ekledim. Son fotoğraf Türk bayrağı çekilmiş bir motorda Van Gölündeki seyahatini göstermektedir. Kitap, yayınlamadan önce bütün bu malzemeyi okudu, eklemeler yaptı.

Hasan Eren'in bibliyografyası da bu armağan kitapta yer almıştır. Hazırladığım listeyi kendisi yeniden düzenledi ve eklemeler yaparak yıllara göre gruplandırdı.

Hasan Eren, İlk ve rüştiye öğrenimini Vidin'de tamamlamıştır. Bulgar lisesinden 1937 mezun olduktan sonra hayatını Macaristan'da sürdürür. Macar Türkoloğu Gyula Nemeth, Vidin'de halk ağzından malzeme derlemek üzere geldiğinde H. Eren dikkatini çeker ve H. Eren'e öğrenimine Macaristan'da devam etmesini teklif eder. Böylece o Türkoloji alanına ilk adımını atmış olur. Öğrenim basamaklarında Rusça, Fransızca ve Macar öğrenmiştir.

Ankara'da doçentliğinin denkliği 1948 yılında kabul edildikten sonra Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde öğretim üyesi olarak göreve başlar. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Türk Dili Tarihi derslerini okutur.

Hasan Eren'in yazı hayatına başladığı tarih 1940 yılıdır. Son yazısı ise *Türk Dili* dergisinin Şubat 2007 tarihli sayısında yayımlanmıştı. Yazının adı "Bir Suç Duyurusu Üzerine" idi. Bu ilgi çekici yazıda Avukat Ahmet Koçak'ın Hasan Eren'i *imkân* yerine *olanak* kelimesini kullandığı için mahkemeye verdiği, Cumhuriyet Savcısı Ali Kemal Fettahoğlu 25.09.1989 tarihinde "Kovuşturmaya Yer Olmadığına İlişkin Karar" başlığı altında davayı reddettiği anlatılıyordu.

Çocukluktan ölünceye kadar insanoğlunun hayatında acı, tatlı pek çok olay olur bunlar gayet normal şeylerdir. Ama kullandığı Türkçe bir kelimedden dolayı insanın mahkemelik olacağı herhâlde akla gelmez.

Hasan Eren, *Türk Dili* dergisinde yazı yazmayı çok severdi. Burada yazdığı yazılar daha çok köken bilgisini ilgilendiren yazılardır. Türk Dil Kurumunun *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinin *Türkoloji Dergisi*, *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* onun yazılarının bulunduğu öteki dergilerdir.

Hasan Eren, *Türk Dili* dergisindeki yazılarını her düzeyde okuyucunun anlayacağı bir üslûpla kaleme alır, okuyucuyu yazıya çekmeye çalışır, sonucunu merak ettirirdi. Bu onun yazılarında görülen başlıca özelliklerden biriydi. *Türk*

Dili dergisinin 667. sayısında *-sal (-sel)* ekinden bahsederken konuya *Aysel* kelimesinden başlamış; *Aysel* kelimesinin sonundaki *-sel* ekinin “temiz, namuslu, iffet sahibi” anlamında “sili” kelimesine bağlamıştı.

H. Eren, son yıllarda yazdığı yazıların birkaçı da anılarla ilgilidir. (bk. *Türk Dili* 665). Bu anılar içinde dönemin birçok yazarının ve dil bilgininin adı geçer. Vaktiyle Türk Dil Kurumunda birlikte çalıştığı Nurettin Artam’dan da takdirle sık sık söz ederdi. Türk Dil Kurumu sözlük kolu uzmanı Dr. Mehmet Ali Ağakay ve onun fedakârane çalışmalarından da sık sık söz ederdi.

Yazılarında Türkçe kelimeleri özenle seçerdi. Ancak özellikle batı kökenli bazı kelimeleri de yeri geldiğinde kelimenin taşıdığı değişik anlam dolayısıyla kullanmaktan kaçınmazdı. *Türklük Bilimi Sözlüğü* adlı eserinin ön sözünde *up to date* terimi kullanmış; yazılarını yeniden düzenleyip yeni bilgilerle donatmayı bu sözle ifade etmiştir. Ancak bu tür kelimeleri yazılarında eğik dizdirirdi. Aynı işi *Türkçe Sözlük*’te de yapardı. İmlası çok yabancı olan, Türkçenin ses düzenine uymayan kelimeleri *fuel oil* örneğinde olduğu gibi eğik dizdirirdi.

Öğrencisi olduğu 1960’lı yıllarda verdiği dersler ses tarihi ile ilgiliydi. Kelimelerin eski lehçelerde uğradığı ses değişikliklerini tarihi sıraya göre ele alır; aynı derslerde yaşayan lehçelerdeki ses değişikliklerini de örneklerle açıklardı. Yakutça ve Çuvaşça onun en çok değer verdiği, üzerinde durduğu lehçelerdi. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde okutulan bu derslerin ve bu derslerde uygulanan yöntemin öteki üniversitelerde aynı düzeyde okutulmadığını söyleyebilirim. Onun açtığı bu çığır, günümüzde de Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde devam ettirmeye çalışılmaktadır.

Hayatı boyunca onu üzen çeşitli olaylar olmuştu. Bunların bazılarını kendisi için hazırladığım *Hasan Eren Armağanı*’nda yazdım. Ama 147’ler listesine girmesi ve bir süre Fakülteden ayrılmak zorunda bırakılması onu en çok üzen ve hiçbir zaman unutamadığı, yeri düştüğünde heyecanla ve öfkeyle anlattığı bir olaydı. Başta Macaristan olmak üzere onu kabul edecek birçok Avrupa ülkeleri bulunmakla birlikte devletine, ulusuna küsmedi, ülkeyi terk edip yurt dışına gitmedi,

H. Eren son yıllarını söz konusu ettiği bu tür yazılara ve Türk dilinin çeşitli konularını işleyen yabancı Türkologların çalışmalarına ayırmıştı. Yabancı Türkologların hayatlarını konu alan bir kitapta toplamaya çalışıyordu. Türk Dil Kurumu yayınları içinde çıkan *Türklük Bilimi Sözlüğü*’üne bu yazarların fotoğraflarını da koymuştu. Kitaptaki özel olarak çekilmiş fotoğrafları görünce “Hocam bunları nereden buldunuz?” diye sormuştum. Bana onları yıllardır biriktirdiğini söylemişti. O şahsiyetlerin fotoğraflarını *Türk Ansiklopedisi*’nde çalıştığı yıllarda da kullandı. Söz konusu bilginlerin hemen hemen tamamını birer ansiklopedi maddesi olarak kendisi yazdı. Bu konuda bir belgelige sahipti. Buldukça bir tarafa ayırdığı bilgileri, fotoğrafları bu kitapta da kullandı. Bu şahsiyetlerin her biri Türklük biliminde, Türk dili çalışmalarında ün yapmış çeşitli uluslardan olan bilginlerdi. Armin Vambery, Edvard Tryjarski, Adreas Tietze, Wilhelm Thomsen, Ettore Rossi, Martti Resenen, G. John Ramstedt, Wilhelm Radloff, Ödön Schütz, Aleksandr N. Samoyloviç, Nikoloy Poppe, Evgeniy D. Polivanov, Omeljan Pritsak, Edward

Piekarski, Henrik Paasonen, Gyula Nemeth, Sergey E. Malov, Lajos Ligeti, Tadeusz Kowalski, Wladyslaw Kotwicz, Nikoloy F. Katanov, Gunnar Jarring, György Hazai, Zoltan Gombocz, Annemarie von Gabain, Lajos Fekete, Alessio Bombaci, Aleksandr K. Borovkov, Nikolay A. Baskakov, Fehim Bajraktarevic ve Finlandiyalı Pentti Aalto ile ilgili bilgiler, onların bilimsel çalışmaları bu kitapta yer aldı. Türk Dil Kurumunca yayımlanmış olan bu kitabına verdiği numara “1” idi. Öteki yabancı bilgileri de ikinci kitapta yazacak ve ardından Türk bilginlerini ele alacaktı.

Hasan Eren bu çalışmaları yaparken *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*'nün genişletilmesini de ihmal etmiyordu. İkinci baskısını Türk Dil Kurumu yayımları içinde çıkaracaktı. Hatta Türk Dil Kurumu Başkanlığı ile bir sözleşme de yapmıştı. Elinde epeyce de malzeme bulunmaktaydı. Bunları damadı ve kızı bilgisayarda yazıyor ve ona yardımcı oluyorlardı. Ne yazık ki hayat planlandığı gibi yürümüyor.

Hasan Eren, ömrü boyunca yalnızca üniversitelerde ders veren bir öğretim üyesi olarak kalmadı. Bir ara Kıbrıs'ta da görev yaptı. *Kıbrıs Türkleri ve Türk Dili* adlı makalesi o yıllarda derlediği malzemeye dayanır. Devletin birçok kurumunda görevlendirildi. Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumunun Yönetim Kurulunda çalıştı. İçişleri Bakanlığında Yer Adları Komisyonunda görev aldı. Birçok köye baraja Türkçe ad verdi. *Alpulu, Ezine, Edincik* gibi yer adlarının kökeni hakkında yazdığı makaleler o yılların birikimlerine dayanır. Türk Dil Kurumunda uzun yıllar hizmet verdi ve 12 Eylül'den sonra altı yedi yılı süreyle Türk Dil Kurumu Başkanlığı yaptı. Bu sırada ağırlık, daha çok *Türkçe Sözlük*'ün zenginleştirilmesine verildi. Bugün belli bir söz hazinesine ulaşmış olan *Türkçe Sözlük*'ün kelime hazinesinin onun derlemeleriyle zenginleştiğini kimse inkâr edemez.

Türkçenin öteden beri birtakım sorun içeren *İmla Kılavuz*'u çalışmalarına el atıldı. Özellikle gereksiz bir biçimde yapılmış kelime birleştirmeleri bu yıllarda ele alındı ve konu tartışma alanına girdi. Yapılan tartışmalar içinde Hasan Eren peş peşe birkaç makalesi yayımlandı. Bunlardan birkaçı *Dil Tartışmalarında Gerçekler* adlı kitapta yer aldı. “Eski Dilciler Eski Çözümler” (*Türk Dili* LV 1988), “Sırça Köşkte” (*Türk Dili* LVI 1988 Daha sonra bu yazının ikincisini gene aynı dergide 1992'de, üçüncüsünü gene *Türk Dili* dergisinde 1993'te yazdı.), “Eski Dilcilikten Yeni Yazım Uzmanlığına” (*Türk Dili* LVIII 1989) Hasan Eren, eski dilciler sözüyle amatör dilcileri kast ederdi. Kendine has, esprili üslubuyla onları eleştirmekten zevk alırdı ve bu konuda pek çok yazı yazdı. Amatör dilcilerden hiç hoşlanmadı. Ancak onlar da kendisiyle uğraşmaktan geri durmadılar.

Hasan Eren, bir Ansiklopedi yazarıydı. Üniversitedeki görevinin yanı sıra uzun yıllar Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Yayınlar Genel Müdürlüğünde *Türk Ansiklopedisi*'ni çıkarmakla meşgul oldu. Nevzat Gözaydın, İsmail Parlatır da onunla birlikte bu çalışmaya katılmıştı. Bu kadroda ben de bulunuyordum. *Türk Ansiklopedisi*'nin Z harfindeki son maddeyi yazıp bitirdikten sonra o yıllarda Milli Eğitim Bakanı olan Vehpi Dinçer'e *Ansiklopedi*'nin yeni baştan çağdaş bilgilere dayalı olarak yayımlanmasına izin vermek üzere başvurdu. Aradan otuz yıl geçti.

O makama pek çok bakan oturdu. Bu güne kadar Bakanlıktan bu konuda herhangi bir karar çıkmadı. *Türk ansiklopedisi* 'nin o hazin hâline hâla bir çare bulunamadı ve yeni bir baskısı yapılamadı.

Hasan Eren, bir yandan sözlük yazarı, öte yandan Türk dil tarihi uzmanı idi. Ömrünün büyük bölümünü başta üniversite olmak üzere devletin çeşitli kurumlarında hizmet vererek geçirdi. Onun yaş haddinden üniversiteden ayrılışı üzerine Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde dersler vermesini bekledik. Ama ona bu teklif yapılmadı, bir an önce odasını boşaltması için kendisine yazı yazıldı. Onun da bu konuda suskun kalması beni düşündürmüştür.

Hasan Eren'in aklımda kalan ve bir bilgiye dayanan birçok sözü vardı. Bunlardan biri Rusya'da Türkçe konuşanların Rusça'dan sonra ikinci sırada geldiğini söylerdi Rusya'daki Türkolog sayısının bu kadar çok oluşunu biraz da bu gerçeğe bağlardı.

Hasan Eren'in espriyi seven bir şahsiyeti. Her konuşmacının sözünü bir espriyle bütünlemeye çalışırdı. Bu tür örnekleri Türk Dil Kurumunun Bilim Kurulundaki öğretim üyeleri iyi hatırlarlar. Yaptığı esprilerle gergin havayı yumuşatır, çevresindekileri güldürürdü.

Hasan Eren'in hayatı planladığı gibi yürümedi. Yazacağı makaleleri, bitireceği etimoloji sözlüğü vardı. Bildiği lisanlarla, edindiği zengin Türklük bilgileriyle her fani gibi o da bu dünyayı terk edip ebediyete gitti.

Hamza ZÜLFİKAR